

Ο ΛΟΥΘΗΡΟΣ ΚΑΙ Ο ΜΕΛΑΓΧΘΩΝ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Υ Π Ο

ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΡΜΙΡΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Περὶ τὸ θέμα τοῦτο ἡσχολήθημεν καὶ ἐν τῷ ἐν ἔτει 1937 ἐκδοθέντι συγγράμματι ἡμῶν «Ὁρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμός», τ. Ι, σ. 24-39 καὶ 69-75. Ἄλλ' ἐνῶ ἐν αὐτῷ ἐξετέθησαν ἐκτενέστερόν πως αἱ μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν Διαμαρτυρομένων σχέσεις ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίου ΙΙ, τοῦ Μητροφάνους Κριτοπούλου, τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως καὶ ἐν συνεχείᾳ κατὰ τοὺς μετέπειτα αἰῶνας μέχρι τῆς συγγραφῆς ἐκείνης, δὲν συνέβη τὸ αὐτό, λόγῳ τοῦ γενικωτέρου χαρακτῆρος αὐτῆς, καὶ προκειμένου περὶ τῶν περὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐκδηλώσεων τῶν πρώτων Μεταρρυθμιστῶν Μαρτίνου Λουθήρου καὶ Φιλίππου Μελάγχθονος καὶ τῶν προσπαθειῶν τοῦ τελευταίου πρὸς διάδοσιν καὶ ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Ἀνατολῇ τῶν προτεσταντικῶν ἰδεῶν. Διὸ ἀνεζητοῦμεν ἔκτοτε τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν, ὅπως συμπληρώσωμεν τὰ ἐκεῖ ἐκτεθέντα.

Ἄλλ' ἔνεκα τῶν ἐπακολουθησασῶν δυσμενῶν πολεμικῶν καὶ μεταπολεμικῶν περιστάσεων, (ιδίως ἐν Ἑλλάδι, ἔνεκα τῶν ὁποίων ἐματαιώθη καὶ ἡ ὀλοκλήρωσις καὶ δημοσίευσις καὶ τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ ἔργου ἐκείνου, ἀντικατασταθέντος μεταπολεμικῶς διὰ τῆς ἡμετέρας διτόμου ἐκδόσεως τῶν «Δογματικῶν καὶ Συμβολικῶν Μνημείων τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας»), ἡ ἐπιζητούμενη εὐκαιρία ἐδόθη ἡμῖν μόλις κατὰ τὸ φθινοπωρινὸν τρίμηνον τοῦ λήξαντος ἔτους 1962, καθ' ὃ, κληθέντες καὶ διδάξαντες, ὡς φιλοξενούμενοι καθηγητῆς, «Ἐκκλησιολογίαν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διδασκαλίας τῶν Πατέρων» ἐν ταῖς Λουθηρανικαῖς Θεολογικαῖς Σχολαῖς τῆς Οὐψάλης καὶ τῆς Λούνδης ἐν Σουηδίᾳ, ἡσχολήθημεν καὶ πάλιν εὐρύτερόν πως περὶ τὸ ὡς ἄνω θέμα, τοσούτω μᾶλλον ὅσῳ τοῦτο ἀπετέλεσεν ἀντικείμενον καὶ ἰδιαιτέρων φροντιστηριακῶν ἀσκήσεων ἐν Λούνδῃ τῇ 3.10.1962 καὶ ἐν Οὐψάλῃ τῇ 9.11.1962, προκαλέσαν τὸ εὐλογον ἐνδιαφέρον τῶν Λουθηρανῶν μελῶν τῶν οἰκείων σεμιναρίων τῆς Δογματικῆς καὶ Συμβολικῆς ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ τινων καθηγητῶν καὶ ὑφηγητῶν καὶ παστόρων.

Τούτου ἕνεκεν ἤρευνήσαμεν καὶ αὖθις τὸ θέμα τοῦτο, τὰ δὲ πορίσματα τῶν παλαιῶν καὶ τῶν νέων ἐρευνῶν ἡμῶν κρίνομεν σκόπιμον, ὅπως δημοσιεύσωμεν ἐνταῦθα, πεποιθότες ὅτι ἡ ἐναντι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας στάσις τῶν ἀρχηγῶν τῆς Διαμαρτυρήσεως κέκτηται ὑψίστην σημασίαν, καὶ κατ' ἑαυτὴν καὶ διὰ τὴν σύγχρονον οἰκουμενικὴν ἐκκλησιαστικὴν κίνησιν, ἅτε χρησιμεύσασα ὡς ὑπόδειγμα, ἕπερ ἐμιμήθησαν οἱ μετέπειτα Διαμαρτυρόμενοι ἀπὸ τῶν περὶ τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Τυβίγγης Βυρτεμβεργίων Λουθηρανῶν θεολόγων¹ μέχρι τῶν ἐν τῷ παρόντι διεξαγομένων ἐν τῷ πλαίσιῳ τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως θεολογικῶν συζητήσεων μεταξὺ τῶν Διαμαρτυρομένων καὶ τῶν Ὁρθοδόξων. Οὕτω λοιπὸν θὰ περιορισθῶμεν κατωτέρω εἰς τὴν ἐκθεσιν τῶν φιλορθοδόξων ἐκδηλώσεων πρῶτον τοῦ Λουθήρου καὶ δευτέρου τοῦ Μελάγχθονος, ἐφ' οὗ καὶ ἐπετεύχθη ἡ πρώτη ἐπαφὴ τοῦ νεωτέρου πρὸς τὸν πρεσβύτερον κλάδον τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάσαφ Π. τοῦ Μεγαλοπρεποῦς (1555-1565).

1. Βλέπ. Ἰω. Καρμίρη, Ὁρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμός, Ἀθήναι 1937, σ.

I.

Ο ΛΟΥΘΗΡΟΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

1. Εισαγωγικαὶ διαπιστώσεις.

Ὁ ἀρχηγὸς τῆς θρησκευτικῆς Μεταρρυθμίσεως ἐν τῇ Δύσει Μαρτίνος Λούθηρος (1483-1546), ἐν μέσῳ τῆς ἐν αὐτῇ ἐπικρατοῦσης κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀγνοίας τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας¹, κυρίως συνεπεῖα τῆς καθυποτάξεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν ἑτεροθρήσκων Τούρκων καὶ τῆς ἀπομονώσεως ἀπὸ τῆς χριστιανικῆς Δύσεως, φαίνεται ὅτι κατεῖχεν ἀμυδρὰν τινὰ γνῶσιν αὐτῆς, ὀφειλομένην ἰδίως εἰς τὴν ἀμφιλαφῆ θεολογικὴν καὶ τὴν γενικωτέραν ἀνθρωπιστικὴν παιδείαν αὐτοῦ². Ἀλλά, παρὰ τὴν γενικὴν ταύτην διαπίστωσιν, ἐκ βαθυτέρας μελέτης τῶν ἀντιλήψεων καὶ ἐκδηλώσεων τοῦ Λουθήρου περὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῆς ὅλης στάσεώς του ἐναντι αὐτῆς, δύναται νὰ συναχθῆ, ὅτι οὗτος δὲν ἐγνώριζε καλῶς καὶ ἐν πολλοῖς συνέχεε τὴν διδασκαλίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς³, ἐξαιρέσει τῆς γνωστῆς ἀπορρίψεως ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων τῶν λατινικῶν καινοτομιῶν περὶ τοῦ παπικοῦ πρωτείου, τοῦ καθαρτηρίου πυρός, τῶν ἀφέσεων, τῆς ἐν τῇ θείᾳ εὐχαριστίᾳ στερήσεως τοῦ ποτηρίου ἀπὸ τῶν λαϊκῶν κλπ., ἃς καὶ οὗτος ὀρθῶς κατέκρινεν. Π.χ. ἐν τῇ μετὰ τοῦ Ἐκκλησίου συνδιαλέξει αὐτοῦ ἐν Λειψίᾳ, ἐνῶ, πλὴν τοῦ παπικοῦ πρωτείου, κατεπολέμησε καὶ ἀπέρριψεν ὁ Λούθηρος καὶ ἄλλας λατινικὰς καινοτομίας, ὡς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ περὶ μετανοίας, ἀγαθῶν ἔργων, καθαρτηρίου πυρός κλπ., ἃς εἶχον ἤδη προηγουμένως ἀπορρίψει καὶ οἱ Ὁρθόδοξοι, ἐν τούτοις οὐδεμίαν μνείαν τοῦ τελευ-

1. Βλέπ. Ἰω. Καρμίρη, μν. ἔ. σ. 20 ἐξ., ὡς καὶ τὴν κατωτέρω δημοσιευομένην ἐπιστολὴν τοῦ Φιλίππου Μελάγγθονος πρὸς τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάσαφ II, ἔτι δὲ καὶ J. Heineccii, *Abbildung der alten und neuen Griechischen Kirche nach ihrer Historie, Glaubenslehren und Kirchengebräuchen*, Leipzig 1711, I, 3, σ. 186: «Es wurden die Griechen denen Europäern und sonderlich den Deutschen so unbekannt, dass man sowohl vor als eine Zeit lang nach der Reformation zweifelte, dass noch eine christliche Gemeinde in diesen Ländern anzutreffen sei».

2. Φαίνεται ὅτι ὁ Λούθηρος ἐτίμα τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν, ὡς συνάγεται, πλὴν τῶν ἄλλων, καὶ ἐκ τινος ἐπιτραπεζίου λόγου αὐτοῦ τῇ 16.2.1538, ἐν ᾧ διεπίστωσε «magnam esse similitudinem Graecismi et Germanismi, quod multo satius esset Graecam quam Latinam linguam in Germania esse...» (*Lutherswerke in Auswahl*, Bd. 8, Tischreden, hrg. von O. Clemens, Nr. 3748, Berlin 1950, σ. 158).

3. Τοῦτο συναντᾷ τις οὐχὶ σπανίως καὶ παρὰ νεωτέρους ἑτεροδόξους θεολόγους, ὀφειλόμενον κυρίως εἰς τὴν ἑλλιπῆ σπουδὴν ὑπ' αὐτῶν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ Θεολογίας ἐν ταῖς ἑτεροδόξοις Θεολογικαῖς Σχολαῖς καὶ Σεμιναρίοις, ὡς καὶ εἰς ἄλλους λόγους: ὁμολογιακοῦς, γλωσσικοῦς, γεωγραφικοῦς κλπ.

ταίου τούτου ἐποιήσατο, οὐδ' ἤντησεν ἐπιχειρήματα ἐκ τούτου ἢ ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων Πατέρων, οὓς ἐλέγχεται ἀγνοῶν κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐξαίρεισι ὀλιγίστων μόνον μεγάλων Πατέρων, μετρουμένων εἰς τὰ δάκτυλα τῆς μιᾶς χειρός, καὶ τούτων λίαν ἀτελῶς. Ἡ ἑλλιπὴς γνῶσις καὶ σύγχυσις αὕτη καὶ ἡ ἐσφαλμένη ἀντίληψις πολλῶν τότε περὶ ταυτισμοῦ σχεδὸν τῶν δύο ἀρχαίων Καθολικῶν Ἐκκλησιῶν, Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καὶ τῇ ὅλῃ ἐκκλησιαστικῇ διοργανώσει, ἡ σκοπίμως καὶ ἐπιτηδεῖως καλλιεργούμενη ὑπὸ τῶν Λατίνων καὶ διδασκομένη ἐν τοῖς θεολογικοῖς καὶ ἐκκλησιαστικοῖς ἐκπαιδευτηρίοις αὐτῶν, ἐν οἷς ἐσπούδασε καὶ αὐτὸς ὁ Λουθῆρος μετὰ τῶν πρώτων Μεταρρυθμιστῶν, ὡς καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐξουθένωσις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ ἡ παρακώλυσις, οἰνεὶ διὰ «σιδηροῦ παραπετάσματος», τῆς ἐπικοινωνίας αὐτῆς μετὰ τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Δύσεως, δι' εὐνοήτους πολιτικούς λόγους, ἐπέτεινον τὴν ὑπὸ τῶν τελευταίων σύγχυσιν καὶ ἀγνοίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ συνέβαλλον εἰς τὴν μὴ βαθυτέραν ἔρευναν ὑπὸ τοῦ Λουθήρου καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ τῆς διδασκαλίας, τῆς λατρείας, τοῦ πολιτεύματος, τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς ζωῆς καθόλου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὡς ἰδιαίτερας καὶ ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τῆς Ῥώμης καὶ ἀληθῶς ἀποστολικῆς καὶ καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Ὅθεν περιωρίζοντο οὗτοι εἰς τὴν γνῶσιν καὶ χρησιμοποίησιν ἐν ταῖς μετὰ τῶν Λατίνων συζητήσεσι μόνον τῶν προμνημονευθεισῶν καὶ τινῶν ἄλλων γνωστῶν διαφορῶν μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Λατίνων, καὶ δὴ τῆς μὲν περὶ τοῦ παπικοῦ πρωτείου ἐκ τῆς ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς πρώτης χιλιετηρίδος σφοδρᾶς καὶ ἀκαταπαύστου πολεμικῆς αὐτοῦ ἐκ μέρους τῶν Ὁρθοδόξων, συνεπειᾶ τῆς ὁποίας κυρίως ἐξεργάγη τῷ 867 καὶ ὠλοκληρώθη τῷ 1054 ἡ ἀπόσχισις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης ἀπὸ τῆς μιᾶς, ἀγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῶν ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων, τῆς ἕκτοτε κανονικῶς καὶ ἀδιακόπως συνεχιζομένης ὑπὸ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς δὲ περὶ τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς καὶ τῶν ἀφέσεων ἐκ τῶν προσφάτων τότε συζητήσεων καὶ ἐπιθέσεων τῶν Βυζαντινῶν κατὰ τῆς ἐκκλησίας ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου καὶ τῆς ἐν αὐτῇ ἐπιβληθείσης ψευδοῦς καὶ ἀπαραδέκτου ὑπὸ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐνώσεως (1439) τέλος δὲ τὴν ἐκπαλαι κοινωνίαν τῶν Ὁρθοδόξων ἐξ ἀμφοτέρων τῶν εἰδῶν ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς θείας εὐχαριστίας δὲν ἀναφέρει μὲν ῥητῶς ὁ Λουθῆρος, ἀλλ' ἀσφαλῶς ἐγνώριζε καὶ ἐχρησιμοποιεῖ καὶ ταύτην, ὡς δύναται νὰ συναχθῇ ἐκ τῆς μνείας αὐτῆς ἐν τῷ XXII, 4 ἄρθρῳ τῆς Ἀπολογίας τῆς Αὐγουσταίας Ὁμολογίας, τῆς ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Χθονος τῷ 1530 ἐν γνώσει βεβαίως καὶ συμπράξει ἴσως τοῦ Λουθήρου γραφείσης. Πέραν ὅμως ταύτων ἐκ τῆς ἀνωτέρου συγχύσεως δύναται νὰ ἐξηγηθῇ καὶ ἡ περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου τοῦ Λουθήρου ἐξενεχθεῖσα δυσμενὴς κρίσις αὐτοῦ περὶ τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, ἥτις παρατίθεται κατωτέρω·

ἐνῶ δῆλα δὴ ἐν τῇ ἐν ἔτει 1519 συνδιαλέξει τοῦ μετὰ τοῦ Ἐκκίου, ὡς καὶ μετέπειτα ἐν διαφόροις ἄλλαις περιπτώσεσιν, ἐξεφράζετο μετὰ πολλῆς τῆς τιμῆς καὶ ἀναγνωρίσεως καὶ ὑπολήψεως περὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας γενικῶς, ὅμως μετὰ μίαν εἰκοσαετίαν ἐξεφράσθη δυσμενῶς περὶ τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῇ συγγραφῇ του «περὶ Συνόδων καὶ Ἐκκλησιῶν», ἕνεκα τῶν μεταξὺ τῶν δύο Πατριαρχῶν τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νέας Ῥώμης γνωστῶν ἐρίδων διὰ τὰ πρωτεῖα αὐτῶν.

Ὅπως ποτ' ἂν ᾗ, ὁ Λούθηρος ἤδη ἐν ἀρχῇ τῆς μεταρρυθμιστικῆς δραστηριότητός του ἐμνήσθη τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς καὶ δογματικοῖς ἀγῶσιν αὐτοῦ κατὰ τῆς Ῥώμης, ἐπικαλεσθεὶς τὴν διδασκαλίαν καὶ πρᾶξιν αὐτῆς ἐν ταῖς ἀνωτέρω μνημονευθείσαις διαφοραῖς αὐτῆς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης, οὕτω δὲ δι' αὐτῆς ἀνήγετο εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν, ἧς τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν παράδοσιν ἰσχυρίζετο ὅτι ἠκολούθει. Διότι ἀμφοτέραι αἱ ἀντιμαχόμεναι τότε ἐν τῇ Δύσει ἐκκλησιαστικαὶ μερίδες, ἦτοι καὶ οἱ Λατῖνοι καὶ οἱ Λουθηρανοί, ἠξίουσαν ὅτι συνέχιζον τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν παράδοσιν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας καὶ ἐν ὀνόματι αὐτῆς διεξῆγον τὸν ἀγῶνα κατ' ἀλλήλων. Ἀντιμαχόμενοι λοιπὸν οὗτοι ἀλλήλοις ἐπὶ τοῦ θεωρητικοῦ πεδίου, ἐμμνήσκοντο ἐνίοτε καὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐπικαλούμενοι αὐτὴν ὡς αὐθεντικὴν μάρτυρα τῆς ἀληθείας, πρὸς δικαίωσιν μὲν τῶν ἰδίων αὐτῶν διδασκαλιῶν, ἀναίρεσιν δὲ τῶν ἀλλοτρίων. Ἐκαστον τμήμα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν, γράφει ὁ J. Fechten, ἐπεζήτησε ὅπως ἔχη τὴν Ἑλληνικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν πρὸς τὸ μέρος τοῦ καὶ προβάλλῃ αὐτὴν ὡς μάρτυρα τῆς ἀληθείας, ἣν ἠξίου ὅτι κατεῖχε¹.

Δὲν εἶναι δὲ ἄνευ σημασίας τὸ γεγονός, ὅτι πρῶτος αὐτὸς ὁ Λούθηρος προσέφυγεν εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ὡς πρὸς τὴν γνησίαν καὶ αὐθεντικὴν ἀντιπρόσωπον τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας καὶ ὡς διαφυλάξασαν ἀκαινοτόμητον τὴν διδασκαλίαν, τὴν λατρείαν καὶ τὸ πολίτευμα ἐκείνης, καὶ «ὡς μάρτυρα τῆς ἀληθείας», κατὰ τὸν Fechten, ἵνα οὕτως ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ῥώμης, εἰσαγαγοῦσα ἱκανὰς δογματικὰς καὶ ἄλλας ἐκκλησιαστικὰς καινοτομίας, ἀπεμακρύνθη τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ἧς τὴν παράδοσιν ἀντιθέτως ἰσχυρίζετο ὅτι συνέχιζεν αὐτὸς ὁ Λούθηρος διὰ τῶν μεταρρυθμιστικῶν διδασκαλιῶν του, ἐφ' ὅσον πρὸς τινὰς ἐξ αὐτῶν συνεφώνει καὶ ἡ ἐκπροσωποῦσα τὴν ἀρχαίαν ἡνωμένην Ἐκκλησίαν Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία. Διὰ τοῦτο ὁ Λούθηρος καὶ κυρίως οἱ μετέπειτα Λουθηρανοὶ θεολόγοι ἐζήτησαν ἐπιμόνως νὰ ἐξερευνήσωσιν, εἰς ποίας διδασκαλίας οἱ Ὁρθόδοξοι «Ἑλληνες διεφώνουν μὲν

1. J. Fechten, Kurtze Nachricht von der Religion der heutigen Griechen etc. Leipzig 1711, σ. 17: «Ein jedes Theil der Europäischen Religionen dieselbe (τὴν Ἑλληνικὴν) gern auff seiner Seiten haben und als eine Zeugin der Wahrheit auf seine partie aufführen wollen».

πρὸς τοὺς Λατίνους, συνεφώνουν δὲ πρὸς τοὺς Λουθηρανούς¹, ἵνα χρησιμοποιοῦσι ταύτας πρὸς ὑπεράσπισιν μὲν τῶν ἑαυτῶν διδασκαλιῶν, καταπολέμησιν δὲ τῶν ἀντιστοιχῶν λατινικῶν.

Ἐννοεῖται βεβαίως, ὅτι τὸ αὐτὸ ἔπραττον ἐκ τοῦ ἀντιθέτου καὶ οἱ Ῥωμαιοκαθολικοὶ θεολόγοι, οἵτινες ὁμοίως ἐπεκαλοῦντο τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς πρὸς ἀπόδειξιν καὶ δικαίωσιν τῶν ἑαυτῶν διδασκαλιῶν, παριστῶντες μάλιστα τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν πρὸ τῶν ἀγνοούντων κατὰ τὸ πλεῖστον αὐτὴν Διαμαρτυρομένων ὡς ἐν πᾶσιν ὁμόδοξον αὐτοῖς². Ἀμφότεραι λοιπὸν αἱ ἀντιμαχόμεναι παρατάξεις κατέφευγον εἰς τὴν πρεσβυγενῆ Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ὅπως εὕρωσιν ἔρεισμά τι ἐν αὐτῇ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἰδίας ἐκατέρα θέσεως ἐν τῷ διεξαγομένῳ ἀδυσωπῆτῳ τότε ἐκκλησιαστικῷ ἀγῶνι ἐν τῇ Δύσει. Διότι, καίτοι αὕτη ἦτο ἡ μεγάλη ἀποῦσα ἐκ τοῦ θεολογικοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ ἐκείνου διαλόγου καὶ δεινοῦ ἀγῶνος, ἕνεκα τῶν γνωστῶν ἱστορικῶν καὶ οὐχὶ ὀργανικῶν βεβαίως λόγων αὐτῆς, ἕμως ἡ παρουσία αὐτῆς διὰ τῆς γνησίως ἀποστολικῆς παραδόσεώς της ἦτο αἰσθητὴ εἰς τε τοὺς Διαμαρτυρομένους καὶ εἰς τοὺς Ῥωμαιοκαθολικούς, ἡ δὲ ὀρθόδοξος παράδοσις καὶ μαρτυρία καὶ προσφορά τῆς κατ' ἀνατολὰς Χριστιανοσύνης, ἐξ ἧς ἀνέτειλε καὶ μετελαμπαδεύθη καὶ εἰς τὴν Δύσιν τὸ χριστιανικὸν φῶς, ἦτο καὶ τότε, ὅπως εἶναι καὶ σήμερον ἐν τῷ οἰκουμένικῳ διαλόγῳ, ἀπολύτως ἀναγκαῖα καὶ ἀπαραίτητος καὶ οὐσιαστικῆ.

Τοῦτο ἀκριβῶς φαίνεται ὅτι ἀντελήφθη ἐγκαίρως καὶ ὁ Λούθηρος καὶ ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται, ὅτι ἐν τε τῇ μετὰ τοῦ Ἐκκίου δημοσίᾳ συζητήσῃ καὶ ἐν ταῖς πρὸς τὸν Σπαλατίνον ἐπιστολαῖς καὶ ἐν τοῖς Σμαλκαλδικοῖς ἄρθροισι καὶ ἐν ἄλλαις συγγραφαῖς αὐτοῦ καὶ ἐν ποικίλαις περιστάσεσι πάντοτε ἐπεκαλεῖτο εὐκαίρως ἀκαίρως τὴν ἔγκυρον καὶ αὐθεντικὴν μαρτυρίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, προσφεύγων εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ πρᾶξιν αὐτῆς καὶ ἀναζητῶν ἔρεισμά τι ἐν αὐτῇ πρὸς στήριξιν καὶ ἀπόδειξιν τῆς ὀρθότητος τῶν ἰδίων αὐτοῦ θεολογικῶν διδασκαλιῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν μεταρρυθμίσεων. Οὕτω πάντοτε προσεπάθει νὰ ἀνευρίσκη συμφωνίαν ἢ ὁμοιότητα τῆς προτεσταντικῆς διδασκαλίας πρὸς τὴν ἀντίστοιχον διδασκαλίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἢ

1. Αὐτόθι, σ. 9 ἐξ.: «Suchten die Lutheraner nach und nach zu erforschen, worinnen dann die Griechen anderen Lehren als die Römer oder Lateiner zugehan wären, und darinnen mit denen Lutheranern überein kämen».

2. Σημειωτέον ὅτι τοῦτο κυρίως ἐξηνάγκασε βραδύτερον τοὺς Διαμαρτυρομένους θεολόγους, ὅπως σπουδάζωσιν ἐμβριθέστερον τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ τὴν ἑαυτῆς διδασκαλίαν, πρὸς χρῆσιν αὐτῆς ἐν ταῖς μετὰ τῶν Λατίνων θεολόγων συζητήσεσι, μέχρι τοῦ σημείου μάλιστα ν' ἀποτολμήσωσι Καλβινισταὶ τινες κατὰ τὸν XVII αἰῶνα, ὅπως χαλκεύσωσι μὲν τὴν λεγομένην Λουκᾶριον Ὁμολογίαν, παρασύραντες εἰς τοῦτο καὶ τὸν κινδυνεύοντα Πατριάρχην Κύριλλον Λούκαριν, παραστήσωσι δὲ τὴν καλβινικὴν διδασκαλίαν αὐτῆς ὡς ὀρθόδοξον! Βλέπ. Ἰω. Καρμίρη, μν. ἔ. σ. 177 ἐξ.

ὀρθῶς ἐθεώρει ὡς γνησίαν καὶ αὐθεντικὴν ἐκπρόσωπον τῆς ἀρχαίας ἡνωμένης Ἐκκλησίας τῶν ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν μεγάλων Πατέρων, ὧν τὴν μαρτυρίαν καὶ ἐπεκαλεῖτο¹.

2. Ἡ συνδιάλεξις τῆς Λειψίας (1519).

Ἐν πρώτοις εἶναι γνωστόν, ὅτι μικρὸν ἤδη μετὰ τὴν ἐκρηξιν τῆς Διαμαρτυρήσεως ὁ Λούθηρος προσέφυγεν ἐπισήμως καὶ δημοσίᾳ εἰς τὴν αὐθεντικὴν μαρτυρίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ πολλῇ τῇ φήμῃ θεολογικῇ συζήτησει του μετὰ τοῦ ἐπιφανοῦς ῥωμαιοκαθολικοῦ θεολόγου Ἰωάννου Ἐκκίου ἐν Λειψίᾳ ἀπὸ 4 μέχρι 14 Ἰουλίου 1519². Ὁ τελευταῖος οὗτος προσέβαλε τὴν περὶ Ἐκκλησίας διδασκαλίαν τοῦ Λουθήρου ὡς αἰρετικὴν, ἰσχυρισθεὶς ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης εἶναι κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, κατέχων πρωτεῖον ἐξουσίας, τὸ ὁποῖον ἐν τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ ὑφίσταται θεῖῳ δικαίῳ, προσέτι δ' ὅτι ἀπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς καθέδρας ἐκπηγάζει ἡ ἱερατικὴ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας³. Ἀπαντῶν εἰς ταῦτα ὁ Λούθηρος εἶπεν, ὅτι κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι αὐτὸς ὁ Χριστὸς καὶ οὐχὶ ἄνθρωπος καὶ ὅτι μόνον τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἡ ἱερατικὴ ἐνότης προῆλθεν ἀπὸ τῆς Ῥώμης. Ἀλλὰ καὶ «ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία προῆλθεν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, ἥτις κυρίως εἶναι ἡ μήτηρ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν (Romana ecclesia orta est ex Hierosolymitana: haec est proprie matrix omnium ecclesiarum). Ἐπομένως δὲν εἶναι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ῥώμης κεφαλὴ καὶ κυρία πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἔδει κατ' ἀνάγκην ν' ἀποκλεισθῇ ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων ὡς κεφαλὴ καὶ κυρία πασῶν (caput et domina omnium)» τῶν Ἐκκλησιῶν. Συνεχίζων δὲ ὁ Λούθηρος παρετήρησε προσέτι, ὅτι, «ἐὰν οἱ πιστοὶ ὅλου τοῦ κόσμου ἤθελον συμφωνήσει ἐν τούτῳ, ὅτι δῆλα δὴ ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης ἢ τῶν Παρισίων ἢ τοῦ Μαγδεβούργου ἔδει νὰ εἶναι ὁ πρῶτος καὶ ὑψιστος ἀρχιερεὺς», δὲν θὰ ἤρνεῖτο καὶ αὐτός, ὅτι «οὗτος,

1. Καὶ κατὰ τὸν E. Benz, Die Ostkirche im Lichte der protestantischen Geschichtsschreibung von der Reformation bis zur Gegenwart, Freiburg—München 1952, σ. 16, ὁ Λούθηρος «sieht in der griechischen Kirche die Repräsentantin der alten Kirche, die auch für Luther als die Kirche der Väter eine autoritative Bedeutung behält, wie er denn auch in seinen theologischen Schriften und vor allem auch in den Bekenntnisschriften mit Vorliebe auf die Väter der griechischen Kirche wie Basilius den Grossen und Chrysostomus zurückgreift und Wert darauf legt, die Übereinstimmung der reformatorischen Lehre mit der Lehre der alten Kirche darzulegen».

2. D. Martin Luthers, Werke. Kritische Gesamtausgabe. Weimar 1884, τ. II, σ. 271 ἐξ.—Der authentische Text der Leipziger Disputation (1519), aus bisher unbenutzten Quellen hrsg. von Otto Seitz, Berlin 1903.—E. Benz, μν. ξ. σ. 10 ἐξ.

3. O. Seitz, μν. ξ. σ. 56-58.

ἀφοῦ τιμᾶται παρὰ τῶν πιστῶν πάσης τῆς ἐν τούτῳ συμφωνούσης Ἐκκλησίας, θὰ ἔδει νὰ θεωρηθῆται ὁ ὑψιστος μονάρχης αὐτῆς. Τοῦτο ὅμως οὐδέποτε ἐγένετο, οὔτε γίνεται, οὔτε θὰ γίνῃ ποτέ, ἐφ' ὅσον μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία δὲν συνεφώνησεν ἐν τούτῳ· καὶ ὅμως δὲν θεωρεῖται αἰρετικὴ. (hoc autem neque factum est unquam neque fit neque fiet, cum usque ad nostra tempora Graeca ecclesia non consenserit nec tamen habita sit haeretica)». Διὰ τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης ἰσχύουσιν οἱ λόγοι τοῦ Κυρίου παρὰ τῷ Λουκ. 22, 26: «ὁ μερίζων ἐν ὑμῖν γινέσθω ὡς ὁ νεώτερος». Ὁποῦδήποτε δὲ ὑπάρχουσιν ἐπίσκοποι, εἴτε ἐν Ῥώμῃ εἴτε ἐν Κωνσταντινουπόλει εἴτε ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εἴτε ἀλλαχοῦ, οὗτοι ἔχουσι, κατὰ τὸν Ἱερώνυμον, τὴν αὐτὴν ἀξίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἱερωσύνην... ἐφ' ὅσον πάντες εἶναι διάδοχοι τῶν Ἀποστόλων¹.

Κρίνοντας τοὺς ἀνωτέρω λόγους τοῦ Λουθέρου διαπιστοῦμεν, ὅτι οὗτος ἐτίμα τὴν πρεσβυτενῆ Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν ὡς μητέρα τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν καὶ ὡς ὀρθόδοξον ἐν πᾶσι καὶ οὐχὶ ὡς αἰρετικὴν· διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον ἐπεκαλεῖτο τὴν διδασκαλίαν καὶ πρᾶξιν αὐτῆς, ὡς ἔχουσαν τὸ κύρος παραδόσεως ὑποχρεωτικῆς δι' ἅπασαν τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ κατὰ συνέπειαν ἀπέριπτε τὸ παπικὸν κυριαρχικὸν πρωτεῖον, ἐφ' ὅσον δὲν ἀνεγνώριζεν αὐτὸ ἡ Ὀρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία².

Ἄλλ' ὁ Ἐκκίος, ἐν τῇ προσπαθείᾳ του ὅπως κλονίσῃ τὴν ἐκκλησιολογικὴν θέσιν τοῦ Λουθέρου καὶ αἰρετικὴν ταύτην ἀποδείξῃ, διετύπωσε τὸν παράδοξον, ὅσον καὶ παράλογον, ἰσχυρισμὸν, ὅτι δῆθεν εἰ Ἕλληνες καὶ γενικώτερον οἱ Ἀνατολικοὶ ἀπόλεσαν τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἀφ' ὅτου ἐξέπεσαν ἀπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, ἀπορρίψαντες τὸ κυριαρχικὸν πρωτεῖον τοῦ Πάπα ἐν τῇ καθ' ὅλου Ἐκκλησίᾳ, οὕτω δὲ ἐγένοντο οὐ μόνον σχισματικοί, ἀλλὰ καὶ αἰρετικοί³.

Εἰς τὴν ἀσύστατον καὶ ἀνυπόστατον ταύτην κατηγορίαν τοῦ Ἐκκίου κατὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἀντιπαρετήρησεν ὁ Λούθηρος, ὅτι «δὲν δύναται τις νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι πᾶσα καὶ πάντοτε ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἐγένετο σχισματικὴ, ὅπως δὲν δύναται καὶ νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι καὶ ἡ Λατινικὴ Ἐκκλησία ἔσχε ποτὲ τὰ ἑαυτῆς σχίσματα, καὶ ὅμως παρέμεινεν Ἐκκλησία». Ἀντιθέτως ὁ Ἐκκίος ὤφειλε «νὰ φεισθῇ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν πολλῶν χιλιάδων Ἀγίων αὐτῆς, ἧτις ἐξηκολούθει μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων ὑπάρχουσα καὶ ἀναμφιβόλως θὰ ἐξακολουθῆσῃ ὑπάρχουσα καὶ ἐν τῷ μέλλοντι (parcat tot milibus sanctorum, cum usque ad nostra tempora durarit ecclesia Graeca et sine dubio usque hodie durat et durabit)». Ἐξ αὐτῆς καὶ δὴ ἐκ τῆς Ἱερουσαλήμ ἐξῆλθεν «εἷς ἱερεὺς, ἦτοι αὐτὸς ὁ Χριστός, ἀπὸ τοῦ ὁ-

1. Αὐτόθι, σ. 58 ἔξ.

2. Πρβλ. καὶ E. Benz, μν. ξ. σ. 10.

3. O. Seitz, μν. ξ. σ. 65.

ποίου ἤρχισε καὶ προῆλθεν ἡ Ἐκκλησία, κατὰ τὸ τοῦ Ἡσαΐου 2,3: «ἐκ Σιών ἐξελεύσεται νόμος καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ»¹.

Εἰς ταῦτα ὁ Ἐκκίος ἀπήντησεν, ὅτι οἱ «Ἕλληνες ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐγένοντο οὐ μόνον σχισματικοί, ἀλλὰ καὶ μέγιστοι αἰρετικοί (non solum fuisse schismaticos, sed haereticissimos!), ἔνεκα τῶν πλανῶν αὐτῶν: περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (ἅτε μὴ δεχθέντες τὸ ξένον πρὸς τὴν ἁγίαν Γραφήν καὶ τὴν ἱεράν Παράδοσιν λατινικὸν Filioque, προσθέτομεν ἡμεῖς!), περὶ τῆς μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως (μετὰ τῶν μεταγενεστέρων λατινικῶν καινοτομιῶν βεβαίως!), περὶ τῆς νοθείας τῶν τριῶν Εὐαγγελιστῶν(?) καὶ περὶ ἀναριθμητῶν ἄλλων(?!). Ἐὰν δὲ ἤδη παρ' ἡμῶν, κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν, ὀλίγοι μόνον χριστιανοὶ σφύζονται, πόσῳ μᾶλλον ὀλιγώτεροι ἢ καὶ οὐδείς σφύζεται ἐν Τουρκίᾳ, ἐξαιρέσει ὀλίγων τινῶν μοναχῶν καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτῶν, οἵτινες ὑπακούουσιν εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν»². Ἀλλὰ τὰ αὐθαίρετα καὶ συκοφαντικὰ ταῦτα κατὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ὁ Ἐκκίος δὲν ἠδυνήθη βεβαίως νὰ ἀποδείξῃ.

Τὴν ἐπομένην ἡμέραν, συνεχισθέντος τοῦ διαλόγου, εἶπεν ὁ Λούθηρος ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἀνωτέρω τελείως ψευδεῖς καὶ συκοφαντικούς ἰσχυρισμούς τοῦ Ἐκκίου, ὅτι οὗτος «ἐτόλμησε νὰ χαρακτηρίσῃ, πάνυ μετριοφρόνως, τοὺς Ἕλληνας ὡς μεγίστους αἰρετικούς, καίτοι οὐδὲν ἄλλο τμήμα τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίας ἔδωκε περισσοτέρους καὶ ἐξοχωτέρους συγγραφεῖς, ἀπὸ ὅσους ἔδωκεν ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία. (Illud magis attendendum est, quod Graecos haereticissimos ausus est appellare satis modeste, cum in universa Ecclesia nulla pars dederit plures excellentiores scriptores, quam Graeca)»³.

Πρὸ τῆς ἀναμφισβητήτου καὶ βοώσης ταύτης ἀληθείας τεθεὶς ὁ Ἐκκίος, ἐξηναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι οἱ «Ἕλληνες ὑπῆρξάν ποτε χριστιανικώτατοι καὶ σοφώτατοι (christianissimi et doctissimi), ἐφ' ὅσον ἀνόμαζον τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν πρῶτην ἔδραν. Ἀφ' ὅτου ὁμως ἔπαυσαν, ἐξ ὑπερηφανείας, νὰ ὑποτάσσωνται εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν καθέδραν, περιέπεσαν εἰς χειρίστας πλάνας, προσέτι δὲ καὶ τὴν πίστιν μετὰ τοῦ ἑαυτῶν Κράτους συναπάλεσαν (in pessimis inciderunt errores et simul fidem cum imperio perdidierunt)»⁴. Οὕτω παραλόγως ἐταύτισεν ὁ Ἐκκίος Κράτος καὶ Ὁρθοδοξίαν!

Εἰς ταῦτα διὰ πλειόνων ἀπήντησεν ὁ Λούθηρος οὕτως: Παρακαλῶ πάντα χριστιανόν, ὅπως μετὰ χριστιανικῆς ἀγάπης κρίνῃ ἀκριβῶς, ἐὰν δὲν εἴναι τελείως ἀναίσχυντος ἀδικία, νὰ θέλωμεν νὰ ἐκβάλωμεν τῆς Ἐκκλησίας τόσας πολλὰς χιλιάδας μαρτύρων καὶ ἁγίων, οἵτινες ἔζησαν ἐπὶ 1400 ἔτη ἐν τῇ Ἑλ-

1. Αὐτόθι, σ. 70. WA. 2,265/6.

2. Αὐτόθι, σ. 74. WA. 2,269.

3. Αὐτόθι, σ. 78. WA. 2,272.

4. Αὐτόθι, σ. 80. WA. 2,273.

ληνικῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ἐπὶ πλεόν να θέλωμεν καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐν τῷ οὐρανῷ νῦν θριαμβεύοντας ἁγίους να ἀπελάσωμεν ἐκεῖθεν; Διότι, ὅσον καὶ ἂν τὸ θέλωσιν ἐμμανῶς ἅλοι οἱ κόλακες τοῦ Ῥωμαίου ποντίφηκος, δὲν δύνανται να ἀρνηθῶσιν, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἰδρύθη καὶ περιέλαβε πολλὰ μέρη τῆς οἰκουμένης εἴκοσιν ἔτη πρὶν ἢ ἀναφυῆ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ῥώμης διὰ τοῦ Πέτρου, ὡς σαφέστατα ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐπιστολῆς πρὸς Γαλάτας 1,18 ἐξ., ἐνθα ὁ Παῦλος γράφει, ὅτι μετὰ τρία ἔτη ἦλθεν εἰς τὸν Πέτρον, ἔπειτα δὲ μετὰ δέκα τέσσαρα ἔτη πάλιν ἀνέβη πρὸς τὸν Πέτρον ἄτινα ἀθροιζόμενα εὐρίσκονται δέκα καὶ ὀκτῶ περίπου ἔτη μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὰ ὅποια ὁ Πέτρος ἦτο εἰσέτι ἐν Ἱεροσολύμοις, ἵνα ἀποσιωπήσω τὰ ἔτη, καθ' ἃ ἠδρευεν ἐν Ἀντιοχείᾳ, ὥστε να μὴ εἶναι δυνατὸν να λεχθῆ, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ῥώμης εἶναι πρώτη καὶ κεφαλὴ θείῳ δικαίῳ. Ἀλλὰ σημαντικώτερον εἶναι ἐκεῖνο, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία οὐδέποτε μέχρι τοῦδε ἐδέχθη, ὅπως οἱ ἐπίσκοποι αὐτῆς ἐπικυρῶνται καὶ ἀναγνωρίζωνται ὑπὸ τῆς Ῥώμης. Ἀλλ' ἐὰν ἡ τελευταία αὕτη κατεῖχε τὴν ἐξουσίαν ταύτην θείῳ δικαίῳ, θὰ ἔπρεπε πάντες οἱ ἐπὶ τόσον μακρὸν χρόνον ἐπίσκοποι τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὧν τινες ἀνεδείχθησαν ἁγιώτατοι, ὡς Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ πλεῖστοι ἄλλοι, να ἦσαν ἀναθεματισμένοι, αἰρετικοὶ καὶ Βοημοί. Εἶδεχθεστέραν ὁμοῦ βλασφημίαν ταύτης δὲν θὰ ἠδύνατό τις να εἶπη... Ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Ἐκκίου, ὅτι καὶ μὲν οἱ Ἕλληνες ὑπῆρξάν ποτε χριστιανικώτατοι, ἀλλ' ἀφ' ὅτου ἠπειθήσαν εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν, ἀπώλεσαν μετὰ τοῦ Κράτους καὶ τὴν πίστιν, εἶναι ὁ αὐτὸς μὲ τὸν χθεσινὸν ἰσχυρισμὸν αὐτοῦ, ὅτι οὗτοι κατενικήθησαν ὑπὸ τῶν πυλῶν τοῦ ἄδου ἐν τούτῳ δὲ ἐρμηνεύει τὴν ἁγίαν Γραφὴν οὕτως, ὥστε ὑπὸ τὴν νίκην τοῦ ἄδου κατὰ τῆς Ἐκκλησίας νοεῖ τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐπιγείου ζωῆς καὶ τῶν ἐν χρόνῳ πραγμάτων, δηλαδὴ ὡς ἐὰν ἡ πίστις δὲν θὰ ἠδύνατο να διασωθῆ, ἐὰν τὸ Κράτος ἀπώλετο, καὶ ὡς ἐὰν ἠδύνατό τις να συμπεράνη: ἐν Ἑλλάδι δὲν ὑπάρχουσι χριστιανοί, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει Κράτος, ταῦτὸν εἰπεῖν, οἱ μάρτυρες κατενικήθησαν ὑπὸ τοῦ ἄδου... Ὡς πρὸς τὴν ἀπὸ 1400 ἐτῶν δὲ ὑφισταμένην Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν γνωρίζω μετὰ βεβαιότητος, ὅτι οὔτε ὁ Ῥωμαῖος ποντίφηξ, οὔτε ἅλοι οἱ κόλακες του δύνανται να ἐκβάλωσι τοῦ οὐρανοῦ τοὺς πολυαριθμοὺς Ἁγίους αὐτῆς, οἵτινες οὐδέποτε ὑπήχθησαν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Ῥωμαίου ποντίφηκος... Οὐδ' εἶναι ἀναγκαῖον πρὸς σωτηρίαν, να πιστεύη τις τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν ὡς ἀνωτέραν τῶν ἄλλων... Γνωρίζω, ὅτι ἐσώθησαν Βασίλειος ὁ μέγας, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, Ἐπιφάνιος ὁ Κύπριος καὶ ἀναρίθμητοι ἄλλοι Ἕλληνες ἐπίσκοποι, καίτοι δὲν ἐδέχοντο τὸ ἄρθρον τοῦτο... Ἐπίσης δὲν ἦτο δεκτὸν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐπισκόπων, ὅτι ὁ Ῥωμαῖος ποντίφηξ εἶναι γενικὸς ἐπίτροπος τοῦ Χριστοῦ... Ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, ἀριθμοῦσα βίον 1400 ἐτῶν, εἶναι τὸ καλύτερον τμήμα τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίας. Ἐὰν οἱ Ἁγιοὶ αὐτῆς εἶναι αἰρετικοί, ἐπειδὴ δὲν ἀνεγώρισαν τὸν Ῥωμαῖον ποντίφηκα, τότε θὰ καταγγείλω καὶ ἐγὼ ὡς αἰρετι-

κὸν τὸν ἀντίπαλόν μου (Ἐκκιον), ἐπειδὴ ἐτόλμησε νὰ ἰσχυρισθῆ, ὅτι οἱ πολυάριθμοι ὑπὸ τῆς οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας τιμώμενοι Ἅγιοι τυγχάνουσιν ἀναθεματισμένοι¹.

1. Αὐτόθι, σ. 83 ἐξ. Σκόπιμον κρίνομεν, ὅπως παραθέσωμεν ἐνταῦθα αὐτουσίους τοὺς λόγους τοῦ Λουθήρου, τοὺς ἀναφερομένους εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν: «Hoc ego quaesivi solum, et rogo quemlibet christianum, dignetur christiana caritate perpendere, an non longe sit impudentissimae iniquitatis, tot milia martyrum et sanctorum per annos mille et quadringentos in Graeca ecclesia habitos extra ecclesiam eiicere et nunc demum etiam regnantes in caelo velle deturbare? Nam si etiam insaniant omnes adulatores Romani pontificis, negare non possunt, Ecclesiam Christi fuisse 20 annos fundatam, coronatam per multam orbis terrarum partem, antequam ecclesia Romana fieret ex Petro, ut clarissime patet ex epistola ad Gal., ubi scribit Paulus, se post tres annos venisse ad Petrum, deinde post quatuordecim annos iterum ascendisse ad Petrum. Qui si conferantur, invenientur ferme decem et octo anni post ascensionem Christi, quando Petrus adhuc erat Hierosolymis, ut taceam annos, quibus sedit Antiochiae, ut non possit dici, Romanam ecclesiam esse primam et caput iure divino. Sed illud magis urget, quod Graeca ecclesia usque ad nostra tempora nunquam accepit episcopos suos confirmatos ex Roma. Ideo si fuisset ius divinum, per tantum tempus omnes episcopi Alexandriae, Constantinopolis aliquid sanctissimi, ut Gregorius Nazianzenus et ceteri quam plurimi essent damnati, haeretici et Bohemici, qua blasphemia nihil potest detestabilius dici... (σ.83). Quod Graecos olim confitetur christianissimos, postea recedentes ab Romanae ecclesiae obedientia fidem cum imperio perdidisse, idem est, quod heri dixit eadem auctoritate Ecclesiana, praevaluisse adversus eos portas inferi, sic tractans scripturas, ut intelligat per praevalentiam inferorum adversus Ecclesiam terrenaе vitae et rerum temporalium amissionem. Bellissima glossa certe, quasi non potuerit fides permanere amisso imperio et ita liceat divinare, quod nulli in Graecia sint christiani, quia nulum imperium. Eadem ratione diceret, et martyres ab inferis esse superatos... (σ. 84). Graecam ecclesiam mille et quadringentorum annorum, (sive cum ea senserint Bohemi sive non, nihil ad me), certum habeo, quod nec Romanus pontifex nec omnes eius adulatores possint tantum numerum sanctorum sub potestate Romani pontificis nunquam agentium de caelo deturbare... Non est de necessitate salutis, credere Romanam ecclesiam aliis esse superiorem... Scio, quod salvati sunt Basilius magnus, Gregorius Nazianzenus, Epiphanius Cyprius et innumerabiles alii episcopi Graeci, et tamen hunc articulum non tenuerunt... (σ. 87). Romanum pontificem esse vicarium Christi generalem, nec sic sit observatum a Graecis episcopis. Quare, quantum me urget egregius D. doctor per Bohemos nondum centum annorum, tantum ego urgeo eum per Orientalem ecclesiam, meliorem partem universalis ecclesiae et mille quadringentorum annorum. Si illi sunt haeretici, quia Romanum pontificem non agnoverunt, haeticum accusabo adversarium, qui tot sanctos per universalem Ecclesiam celebratos audet asserere damnatos» (σ. 88). Καὶ ἀλαχοῦ ὁ Λουθηρος κατέκρινε τὰ «articuli haeretici Johannis Eccii et quorundam fratrum ex illorum assertis», καὶ δὴ τὸ τρίτον, καθ' ὃ δῆθεν «Orientalis ecclesia fuit plus quam per mille annos haeretica», καὶ τὸ ἕκτον, καθ' ὃ «Gregorius Nazianzenus, Athanasius, Basilius Magnus fuerunt haeretici!» (WA. 2,652/3). Ὁμοίως ἀπέκρουσε τὴν κατὰ τῶν Ὁρθοδόξων Ἑλλήνων ἐπὶ αἵρέσει κατηγορίαν τῶν Λατίνων καὶ ἐν τῷ De captivitate Babylonica Ecclesiae praeludium, ἐν Lutherswerke in Auswahl, τ. I, σ. 436, ὡς καὶ ἀλαχοῦ. Βλ. καὶ WA, Briefwechsel, Nr. 157, Bd. I, 353, 36.

Εἰς τὴν καταγγελίαν ταύτην τοῦ Λουθήρου ἠναγκάσθη νὰ ἀπολογηθῆ ὁ Ἐκκλῆσιος, εἰπὼν ὅτι δὲν ἀνεθεμάτισε τοὺς ἀνεγνωρισμένους Ἑλληνας Πατέρας καὶ ἁγίους Μάρτυρας, ἀλλὰ πάντοτε ἐτίμησεν αὐτούς· ἐκάλεσε δ' ἐν τέλει τὸν Λουθήρον, ὅπως κατονομάσῃ ἕνα Ἑλληνα Ἄγιον, ἀπειθήσαντα εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν καὶ στασιάζοντα κατ' αὐτῆς¹.

Ὁ Λουθὲρος ἀπήντησε: «Μὲ κατηγορεῖ, ὅτι ἀναμειγνύω τοὺς ἁγίους Ἑλληνας μετὰ τῶν σχισματικῶν. Ἄλλὰ τί ἄλλο ἔπρεπε νὰ πράξῃ, ἀφοῦ οὐδὲν βάσιμον ἔχει νὰ παρουσιάσῃ, διότι εἶναι βεβαίωτον, ὅτι ἐν τῇ ἐποχῇ καθ' ἣν ὑπῆρχεν ἡ πρὸ μικροῦ καταστραφεῖσα Κωνσταντινούπολις, οἱ χριστιανοὶ ἐν Ἑλλάδι, οἵτινες βραδύτερον ἐγένοντο δεκτοὶ ἐν Ἰταλίᾳ, ἦσαν ἀμειπτοὶ (*certissimus sit tempore novissime vastatae Constantinopolis fuisse integerrimos christianos in Graecia, postea in Italia receptos*). Ἄλλὰ καὶ μέχρι τῆς Συνόδου τῆς Νικαίας ὑπῆρξαν βεβαίως ἀμειπτοὶ χριστιανοὶ καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολήν, οἵτινες δὲν ὑπέκειντο ὑπὸ τὸν Ῥωμαῖον ποντίφηκα, ὡς σαφέστατα μαρτυρεῖ αὐτὴ ἡ ἐν Νικαίᾳ Σύνοδος, ὀρίζουσα: «τὰ ἀρχαῖα ἦθη κρατεῖται, τὰ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύῃ καὶ Πενταπόλει, ὥστε τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπίσκοπον πάντων τούτων ἔχειν τὴν ἐξουσίαν· ἐπειδὴ καὶ τῶ ἐν Ῥώμῃ ἐπισκόπῳ τοῦτο σὺνηθές ἐστιν»². Ἡ αὐτὴ δὲ Σύνοδος οὐχὶ εἰς τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης, ἀλλ' εἰς τὸν τῶν Ἱεροσολύμων ἀπέδωκε πρωτεῖον τιμῆς, ὀρίσασα: «ἐπειδὴ συνήθεια κεκράτηκε καὶ παράδοσις ἀρχαία, ὥστε τὸν ἐν Αἰλίᾳ ἐπίσκοπον τιμαῖσθαι, ἐχέτω τὴν ἀκολουθίαν τῆς τιμῆς»³... Τέλος δὲ ὁμολογεῖται, ὅτι δὲν εἶναι ἀναθεματισμένοι οἱ Ἑλληνας Ἄγιοι, ἀλλὰ μόνον οἱ σχισματικοί· τοῦτο ἡμῶς δὲν εἶναι τὸ προκείμενον, διότι οὔτε καὶ ἐγὼ ποτε ὠμίλησα περὶ τῶν σχισματικῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ περὶ τῶν Ἁγίων, πρὸ πάντων τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου, ὅπως δὲν πιστεύω ὅτι καὶ ἐκεῖνος ἔνοιε τοὺς σχισματικούς Λατίνους, ὅταν ὁμίλῃ περὶ τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας... Ὅπωςδὴποτε οὐδὲν δύναται νὰ δείξῃ, ὅτι οἱ Ἑλληνας ἐγένοντο αἰρετικοί... Τὸ Ῥωμαϊκὸν πρωτεῖον ἧ δὲν ἰσχύει θεῖον δικαίον ἢ εἶναι καταδεδικασμένον εἰς τὸν αἰῶνα οἱ μὴ ἀποδεχθέντες αὐτὸ Ἄγιοι ὀλοκλήρου τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας»⁴.

1. WA. 2,280 ἔξ.

2. Κανὼν 6, παρὰ Ἰω. Καρμίρη, Τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1960, τ. I, σ. 124.

3. Κανὼν 7, αὐτόθι.

4. O. Seitz, μν. ἔ. σ. 95, 96, 100. WA. 2,285 ἔξ. Προσεβήτω ἐνταῦθα καὶ ἡ παρὰ Seitz σ. 96 παρατήρησις τοῦ Λουθήρου: «Stat ergo adhuc invicte, quod Romanus primatus aut non est iure divino firmatus, aut totius Orientalis Ecclesiae sanctos esse in aeternum damnatos. Illud praetereo, quod praevalentiam portarum inferi interpretatur invalentiam haeresium, quod non curo, nihilominus non ostendit Graecos fuisse haereticos, cum vulgatum sit etiam per iura, Graecos non haberi pro haereticis». Πρβλ. καὶ Ad aegocerotem Emserianum M. Lutheri additio, 1519, WA. 2,674,9.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ὑπὸ τοῦ Λουθήρου εἰρημένων συνάγεται, ὅτι οὗτος ἐθεώρει τὴν Ὁρθόδοξον Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν ὡς τὴν ἀρχαιοτάτην πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν, προϋπέβλεπεν καὶ αὐτῆς τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, ἣτις εἶχε μητέρα τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ἱεροσολύμων, οὕσαν κοινὴν μητέρα πασῶν τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν. Ἐπίσης ἐθεώρει αὐτὴν ὡς τὸ καλύτερον τμήμα τῆς οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας («*melioiorem partem universalis Ecclesiae*»), ἥς οὐδὲν ἕτερον τμήμα ἔδωκε περισσοτέρους καὶ ἐξοχωτέρους συγγραφεῖς καὶ ἀγίους, ἀπὸ ὅσους ἔδωκεν ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία. Τέλος, ἀφοῦ ἀπέρριψε τὴν ἀθάλακτον καὶ κακόβουλον λατινικὴν δυσφημίαν, ὅτι συνεπέλα τῆς μὴ ἀναγνωρίσεως τοῦ κυριαρχικοῦ παπικοῦ πρωτείου ἀπώλεσαν οἱ Ἕλληνας μετὰ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν καὶ ἔγιναν οὐ μόνον σχισματικοὶ ἀλλὰ καὶ αἰρετικοί, ὑπερημύνθη ὁ Λούθηρος τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ αὐτοτελείας τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας ἀναριθμητοὶ ἐπίσκοποι καὶ ἅγιοι καὶ μάρτυρες οὐδέποτε ὑπήχθησαν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, μὴ ἀναγνωρίσαντες τὸ διεκδικούμενον ὑπ' αὐτοῦ κυριαρχικὸν πρωτεῖον, ὅπερ δὲν ὑφίσταται θεῖα δικαίω ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς εἰς μάτην ἀγωνίζονται ν' ἀποδείξωσιν ὁ Ἐκκίος καὶ οἱ λοιποὶ Ῥωμαιοκαθολικοὶ θεολόγοι, ἀλλ' εἶναι τοῦτο ἀνθρώπινον καθαρῶς κατασκευάσμα.

Ὁ Ἐκκίος, ἀντιληφθεὶς ὅτι διὰ τῆς ἰσχυρᾶς ἐπιχειρηματολογίας του ὁ Λούθηρος ἔτεινε νὰ ἀποδείξῃ πόσον παράλογον εἶναι νὰ χαρακτηρίζηται Ἐκκλησία τις ὡς αἰρετικὴ ἐπὶ μόνῳ τῷ λόγῳ ὅτι δὲν ἀναγνωρίζει τὸ παπικὸν σύστημα, — ὡς ἐν προκειμένῳ ἡ Ἑλληνικὴ μετὰ τῶν μὴ ἀναγνωρισάντων τὸν Πάπαν Ἀγίων της, τῶν ἀναγνωριζομένων καὶ τιμωμένων ὑπὸ τῆς οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας ὡς τοιούτων—, ἐποίησατο τὴν τελευταίαν σφοδρὰν ὅσον καὶ ἄδικον ἐπίθεσιν κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ γενικώτερον κατὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἣτις προδίδει τὴν μισαλλοδοξίαν καὶ ἐχθρότητα τοῦ Παπισμοῦ καὶ τῶν φανατικῶν θιασωτῶν του κατὰ τῆς μὴ ἀναγνωρίσεως αὐτὸν Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ὡς πρὸς τοὺς Ἕλληνας, εἶπεν ὁ Ἐκκίος, «εἶναι ἐκκλησιαστικόν, μετὰ πόσης σπουδῆς ὁ αἰδέσιμος πατὴρ (Λούθηρος) ὑπεστήριξεν αὐτούς, διαβεβαιώσας ἅμα ὅτι καὶ ἐκεῖνοι οἵτινες ἐπέζησαν τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἦλθον εἰς τὴν Ἰταλίαν ἦσαν χρηστοί. Διὰ τοῦτο βλέπω ἐμαυτὸν ἐξηναγκασμένον νὰ δεῖξω καὶ νὰ κατονομάσω τοὺς Ἕλληνας, οἱ ὅποιοι ἐγένοντο σχισματικοὶ καὶ αἰρετικοί. Θαυμάζω, ὅτι ὁ αἰδέσιμος πατὴρ ἐν τῇ ἐπιστολῇ του μοὶ ἀποδίδει ἄνοιαν τῆς Ἱστορίας, καὶ αὐτὸς ἐν τούτῳ θέλει νὰ ἀγνοῇ, ὅτι γινώσκει ὀλόκληρος ἡ Ἐκκλησία. Δὲν ἐγένοντο λοιπὸν σχισματικοὶ ὁ Μακεδόνιος καὶ ὁ Νεστόριος καὶ ὁ Εὐτυχῆς καὶ ὁ Ἀκάκιος καὶ ὁ Ἰωάννης Κωνσταντινουπόλεως, καὶ δὲν ἦσαν οἱ Ἕλληνας ἐκεῖνοι, οἵτινες, ἀφοῦ ἐπὶ μακρὸν εἶχον ἐμμεῖνει ἐν τῷ σχίσματι, πάλιν ὑπετάγησαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐπὶ Εὐγενίου IV. ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Φλωρεντίας, ἔστω καὶ ἂν ἐν τῇ σκλη-

ροτραχήλω ἀπιστία αὐτῶν ἐπανῆλθον παρευθὺς εἰς τὸν ἴδιον αὐτῶν ἕμετον; Ἄλλως τε, ἐὰν οἱ Ἕλληνας δὲν ἦσαν σχισματικοὶ καὶ αἵρετικοί, οὐδεμίαν θὰ εἶχομεν δογματικὴν ἀπόφασιν περὶ τῆς ὑψίστης Τριάδος καὶ τῆς καθολικῆς πίστεως ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Ἡ δὲν γνωρίζει ἴσως ἀκόμη ὁ αἰδέσιμος πατήρ, ὅτι ὁ Θωμᾶς Ἀκινᾶτος ἔχει γράψει βιβλίον περὶ τῶν πλανῶν τῶν Ἑλλήνων...»¹;

Προφανῶς πρόκειται περὶ τῆς οὐχὶ ἀγνώστου τοῖς Λατίνοις παραποήσεως τῆς Ἱστορίας καὶ τῶν ἀρχαίων κειμένων πρὸς πολεμικοὺς σκοποὺς, ὡς ἐνταῦθα ἐπιχειρεῖται ὑπὸ τοῦ Ἐκκίου, ὅστις κακοβούλως συγγέει καὶ ταυτίζει τὴν Ὁρθόδοξον Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν μὲ τοὺς ὑπ' αὐτῆς καταδικασθέντας καὶ ἀποκοπέντας ἀπὸ τοῦ σώματος τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀρχαίους αἵρετικούς: Μακεδονιανούς, Νεστοριανούς, Μονοφυσίτας κ.λ.π., ἢ μὲ τὸν ἀποδεχθέντα, χάριν πολιτικῆς μᾶλλον σκοπιμότητος, τὸ «Ἐνωτικόν» τοῦ Ζήνωνος καὶ ἀπορρίψαντα τὸ κυριαρχικόν τοῦ Πάπα πρωτεῖον Πατριάρχῃν Κωνσταντινουπόλεως Ἀκάκιον, ὡς καὶ τὸν ἀποδεχθέντα τὸν ἀποδοθέντα αὐτῷ ψιλὸν μόνον τίτλον «οἰκουμενικός», ξένον ὅμως πρὸς πᾶσαν ἔννοιαν κυριαρχικοῦ παπικοῦ πρωτείου, Πατριάρχῃν Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννην τὸν Νηστευτήν.

Ἐντεῦθεν ὁ Λούθηρος ἀντιπαρετήρησεν, ὅτι οὐδὲν συνεισφέρει εἰς τὸ θέμα ὁ Ἐκκιος, ἀναφέρων τοὺς σχισματικούς Ἕλληνας Νεστόριον καὶ Μακεδόνιον καὶ Εὐτυχῆ καὶ λοιπούς, διότι οὗτοι δὲν ἀνῆκον εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν. Ἄλλ' οὕτως θὰ ἠδυνάμην καὶ ἐγώ, προστίθησι, νὰ περιγράψω καὶ χαρακτηρίσω τὴν Λατινικὴν Ἐκκλησίαν διὰ τῶν Πελαγιανῶν καὶ τῶν Μανιχαίων καὶ τῶν Ἰοβνιαῶν καὶ τῶν Βιγίλαντιανῶν καὶ τῶν ὁμοίων. Μακρὰν ὅμως

1. Αὐτόθι, σ. 102/3. WA. 2,290/1. Ὡς γνωστόν, πρόκειται περὶ τοῦ γνωστοῦ πονηματίου τοῦ Θωμᾶ Ἀκινάτου, *Contra errores Graecorum ad Urbanum IV. papam maximum*, συγγραφέντος κατ' ἐντολὴν τοῦ Πάπα τούτου, ὅστις καὶ ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Θωμᾶ καὶ λίβελλον τινα μετὰ νενοθευμένων πατερικῶν μαρτυριῶν πρὸς ὑποστήριξιν τῶν δυτικῶν καινοτομιῶν. Σχετικῶς βλεπ. F. H. Reusch, *Die Fälschungen in dem Traktat des Thomás von Aquin gegen die Griechen*, ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Βαυαρικῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν III. Cl. XVIII, τ. 3, München 1889. Πράγματι ἐν τῇ συγγραφῇ ταύτῃ ὁ princeps scholasticorum δὲν ἐδίστασε, παρασυρθεὶς ἴσως καὶ ὑπὸ τοῦ Οὐρβανοῦ IV, νὰ χρησιμοποιεῖται παραπεποιημένα καὶ νόθα τινὰ πατερικὰ χωρία καὶ κείμενα, δι' ὧν ὑπεστήριξε τὰς ἐν τῇ παρουσίᾳ, ἀναξίαις αὐτοῦ, συγγραφῇ ἐξεταζομένης *errores Latinorum* περὶ τοῦ δυτικοῦ Filioque, τοῦ παπικοῦ πρωτείου, τῶν βωμαικῶν ἀζύμων καὶ τοῦ καθαρτηρίου πυρός, ἃς ὅμως παρουσίασε τοῖς ἀνιδέοις ἢ ἀθελοτυφλοῦσι Λατίνοις ὡς *errores Graecorum*! Διὰ τοιούτων νοθειῶν καὶ μεθόδων κατεσκευασμέναις τότε ἐν τῇ Δύσει, ὡς καὶ μετὰ δύο καὶ πλέον αἰῶνας ὑπὸ τοῦ Ἐκκίου, ἡ διαφυλάττασα ἀνόθευτον τὴν ἀποστολικὴν παρακαταθήκην τῆς πίστεως Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς! Εὐλόγως λοιπὸν ἠλεγξαν ταύτας βίανοι ἐκ τῶν Ὁρθοδόξων, οἳοι Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, Κόλλιστος ὁ Μελενικιώτης καὶ ἄλλοι. Πρβλ. καὶ Ἰω. Καρμίρη, *Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτου Summa Theologica*, Ἀθῆναι 1935, τ. I, 1, σ. 34.

ἀπ' ἐμοῦ, ὥστε ἐκ τῶν ὀλίγων κακῶν καὶ σχισματικῶν νὰ χαρακτηρίσω ὡς σχισματικὴν μίαν ὀλόκληρον Ἐκκλησίαν»¹.

Ἐπανερχόμενος δὲ καὶ κατωτέρω ὁ Λούθηρος εἰς τὴν Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικὴν Σύνοδον καὶ τοὺς Ἑλληνας Πατέρας τονίζει, ὅτι «ὁ Μέγας Βασίλειος καὶ ὁ Ἐπιφάνιος καὶ ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς ἦσαν χριστιανικώτατοι ἄνδρες, καὶ ὅμως οὐδέποτε ὑπετάγησαν εἰς τὸν Ῥωμαῖον ποντίφηκα, ἀλλὰ, κατὰ τοὺς κανόνας τῆς Συνόδου τῆς Νικαίας, ἐχειροτονοῦντο ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων τῶν ἐπαρχιῶν... Πάντες οἱ ἅγιοι καὶ ἐπιφανέστατοι Ἑλληνες, ἄνδρες καθολικώτατοι καὶ οὐχὶ σχισματικοί, εἶχον τὴν ἐξουσίαν τοῦ χειροτονεῖν καὶ καθιστᾶν ἐπισκόπους». Τέλος ὡς πρὸς τὸ παπικὸν πρωτεῖον παρετήρησεν ἐνταῦθα ὁ Λούθηρος, ὅτι τοῦτο ἐδόθη εἰς τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης «διὰ συνοδικῶν ἀποφάσεων καὶ ἀνθρωπίνου δικαίου καὶ συμφωνίας τῶν πιστῶν (synodiciis statutis et humano jure et consensu fidelium)», ὡς τιμητικὸν καὶ οὐχὶ διοικητικὸν πρωτεῖον, μὴ ὑφιστάμενον θείῳ δικαίῳ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς ὑπεστήριζεν ὁ Ἔγκιος².

Ἄλλὰ πέραν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸ παπικὸν πρωτεῖον καὶ εἰς τὰ παρεπόμενα αὐτῶ, δι' ἅπερ ἐν τῇ μέτρῃ τοῦδε διεξαγωγῆς τῆς συζητήσεως ἐπεκαλέσθη ὁ Λούθηρος τὴν μαρτυρίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, εἶναι ἀπορίας ἄξιον, ὅτι συνεχίζων οὗτος παρέλειψε νὰ τονίσῃ ἐπαρκῶς καὶ τὴν ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων ἀπορριψὶν τοῦ λατινικοῦ καθαρτηρίου πυρός, ὅπερ καὶ αὐτὸς ὀρθῶς κατεπολέμησεν ἐν τῇ συνδιάλεξι τῆς Λειψίας καὶ ἐν πολλαῖς ἄλλαις περιπτώσεσιν, ὡς μὴ διδασκόμενον ὑπὸ τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ οὐχὶ ὡς εὐνοῶν τοὺς Ἑλληνας, ὡς εἶπεν³, ἐπὶ πλέον δὲ οὐδεμίαν μνεῖαν ἐποίησατο ἐν Λειψίᾳ καὶ τῆς ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων ἀπορριψέως τῶν λατινικῶν καινοδοξιῶν περὶ ἀφέσεων, μετανοίας, ἀγαθῶν ἔργων, ἀξιομισθιῶν, ἱκανοποιῶν κ.λ.π., ἃς ἐν συνεχείᾳ ὁμοίως κατεπολέμησεν⁴.

Τοιαύτη, κατὰ πιστὴν ἀπόδοσιν, εἶναι ἡ περιάκουστος μεταξὺ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Μεταρρυθμίσεως καὶ ἐνὸς ἐκ τῶν ἐπιφανῶν θεολόγων τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας δημοσία ἐν Λειψίᾳ συνδιάλεξις τοῦ 1519, καθ' ὅσον ἀφορᾷ μόνον εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν ἐναντι αὐτῆς στάσιν τοῦ Μαρτίνου Λουθήρου. Ἡ στάσις αὕτη ἀναμφιβόλως ἐπηρέασε μὲν πολλοὺς μεταγενεστέρους διαμαρτυρομένους θεολόγους, ἔσχε δὲ καὶ γενικωτέραν τινα

1. O. Seitz, μν. ξ. σ. 111. WA. 2,297.

2. Αὐτόθι, σ. 114, 115, 126.

3. Αὐτόθι, σ. 144 ἐξ.

4. Αὐτόθι, σ. 174 ἐξ. Περὶ τῶν τελευταίων τούτων βλέπ. τὴν μελέτην τοῦ P. E. Persson, Glaube und Werke in der Ostkirche. Der Beitrag der orthodoxen Theologie zum Problem des Synergismus als kritische Frage an die reformatorische Theologie, ἐν «Materialdienst des Konfessionskundlichen Instituts», Bensheim 13 (1962) 81-87, ὡς καὶ ἡμετέραν βιβλιοκρισίαν αὐτῆς ἐν «Θεολογία» 33 (1962) 635-638.

ἀπήχησιν ἐν μέσῳ τοῦ προτεσταντικοῦ κόσμου¹. Ἐπεβεβαίωσε δὲ τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα περὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας αὐτὸς ὁ Λούθηρος εὐθύς μετὰ τὴν συζήτησιν ἐκείνην, ἥτοι τῇ 20 Ἰουλίου 1519, ἐν ἐπιστολῇ του πρὸς τὸν Σάξωνα πρίγκηπα Γεώργιον Σπαλατῖνον. Ἐν ταύτῃ ἐπιβεβαίωι, ὅτι ἀποκρούσας ὅσα ἔωλα κατὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας εἶπεν ὁ Ἐκκίος, ὑπεστήριξεν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀπὸ χιλιῶν ἐτῶν καὶ οἱ ἀρχαῖοι Πατέρες, οὐδέποτε διατελέσαντες ὑπὸ τὴν παπικὴν ἐξουσίαν, δὲν ἀνεγνώριζον τὸ παπικὸν πρωτεῖον ἐξουσίας ἐπὶ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας, εἰμὴ μόνον τιμητικὸν τοιοῦτον².

Τὸ δ' ἐκ τῆς ὅλης δημοσίας συζητήσεως τῆς Λειψίας συναγόμενον συμπέρασμα εἶναι, ὅτι κατ' αὐτὴν ὁ Λούθηρος ἀνεδείχθη ὑμνητῆς καὶ ὑπερασπιστῆς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐπὶ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς πράξεως τῆς ὁποίας ἐστηρίχθη διὰ τὴν καταπολεμήσῃ τὸ ἀπόλυτον μοναρχικὸν πρωτεῖον ἐξουσίας ἐν τῇ οἰκουμένῃ Ἐκκλησίᾳ τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, μιμηθεὶς ἐν τούτῳ κυρίως τὸ παράδειγμα τοῦ μεγάλου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Φωτίου καὶ τῶν ἄλλων ἀντιπαπικῶν βυζαντινῶν ἱεραρχῶν καὶ θεολόγων. Ὡς καὶ ἀνωτέρω παρετηρήσαμεν, ὁ Λούθηρος ὑπερημύνθη ἰδιαίτερος τῆς ὀρθοδοξίας τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἐναντίον τοῦ αὐθαιρέτου καὶ μισαλλοδόξου ἰσχυρισμοῦ τοῦ ἀντιπάλου του, ὅτι δῆθεν οἱ Ὁρθόδοξοι Ἕλληνες εἶχον περιπέσει εἰς σχίσμα καὶ ἀρεσιν³. Ὁ Ἐκκίος ὑπεκρίνετο, ὅτι ἐπίστευεν εἰς τὸν σκοπίμως διαδιδόμενον καὶ καλλιεργούμενον παρὰ τοῖς συγχρόνοις αὐτῶ ὡς καὶ τοῖς μεταγενεστέροις Λατίνοις ἀφελῆ μῦθον⁴, καθ' ὃν δῆθεν οἱ Ἕλληνες ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Τούρκους ἕνεκα τῆς ἀπειθείας καὶ μὴ ὑποταγῆς αὐτῶν εἰς τὸν

1. Πρβλ. καὶ W. G a s s, Symbolik der Griechischen Kirche, Berlin 1872, σ. 41: «Seit Luther in der Leipziger Disputation, um das Dasein und Recht eines kirchlichen Christentums auch ausserhalb der päpstlichen Herrschaft zu beweisen, sich auf die griechisch—orientalische Kirche berufen hatte, wurde diese ein Gegenstand der Aufmerksamkeit für den protestantischen Standpunkt».

2. M a r t i n L u t h e r s, Briefwechsel, Nr. 187, Weimar 1930, Bd. I, 422, 68. Βλ. καὶ Nr. 192, αὐτ. I, 469 ἐξ.

3. Καὶ ὁ E. B e n z, μν. ξ. σ. 10, γράφει, ὅτι ὁ Λούθηρος «vertritt hier die Meinung, die Griechische Kirche sei nicht häretisch und beruft sich auf ihre Lehre und Praxis als eine für die gesamte Kirche verbindliche Tradition».

4. Καὶ ὁ Μ η τ ρ ο φ ά ν η ς Κ ρ ι τ ὀ π ο υ λ ο ς, ὅστις ἐργάσθη ἐν τῇ Δύσει πρὸς διάλυσιν τῶν μυθῶν τούτων σπερμολογιῶν καὶ συκοφαντιῶν τῶν Λατίνων εἰς βάρος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, βεβαίωι, ὅτι «δυσφημία τις κατεσκευάσθη καθ' ἡμῶν λίαν ἀδίκως ὑπὸ τινων δυσμενῶν καὶ φιλαυτῶν ἀνθρώπων, τὰ μὲν σφίσι δοκοῦντα ὑπερεξάλειν βουλομένων, καὶ ὡσπερ ἀπὸ τρίποδος ταῦτα δέχεσθαι τοὺς εὐθελῆς κελευόντων, τὰ δὲ τῶν ἄλλων, πολλοῦ γε ἀξία ὄντα, πειρωμένων υποβιβάζειν καὶ ταπεινοῦν παρὰ πᾶσαν ἀξίαν. Ποία δ' αὕτη ἡ δυσφημία καὶ ἡ εἰς ἡμᾶς βλασφημία; Οἱ νῦν Ἕλληνες (φασίν), ὑπὸ ζυγὸν τυραννίδος ὄντες, καὶ τὴν πίστιν τῇ βασιλείᾳ συναπέβαλον...» Ἐν τῷ ἑαυτοῦ Oratio panegyrica et dogmatica in Nativitatem Domini Dei et Servatoris nostri Jesu Christi secundum carnem, Altdorfii 1626, σ. 3. Πρβλ. καὶ Ἰ ω . Κ α ρ μ ῆ ρ η, Μητροφάνης ὁ Κριτόπουλος καὶ ἡ ἀνέκδοτος ἀλληλογραφία αὐτοῦ, Ἀθήναι 1937, σ. 104 ἐξ.

Πάπαν, οὕτω δὲ μετὰ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας συναπώλεσαν καὶ τὴν ἑαυτῶν πίστιν, γενόμενοι αἵρετικοὶ καὶ σχισματικοί. Τὸ δὲ χεῖριστον εἶναι, ὅτι τὸν μῦθον τοῦτον συναντῶμεν ἐπαναλαμβανόμενον, δυστυχῶς, καὶ μετὰ ταῦτα, ἀκόμη καὶ ἐν συγχρόνοις ἐπιστημονικοῖς ῥωμαιοκαθολικοῖς συγγράμμασιν, ἐν οἷς τονίζεται, μετὰ σοβαροφανοῦς ἐμφάσεως, ὅτι, διὰ τὴν ἐμμονὴν τῶν Ὁρθοδόξων Ἑλλήνων εἰς τὴν ἀρχαιοπαράδοτον ὀρθόδοξον διδασκαλίαν καὶ μάλιστα εἰς τὴν ὀρθὴν περὶ τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διδασκαλίαν τῆς ἁγίας Γραφῆς (Ἰωάν. 15, 26) καὶ τῆς γνησίας ἱερᾶς Παραδόσεως (ἄρθρον 8 Συμβόλου Νικαίας—Κωνσταντινουπόλεως, κανὼν 7 τῆς Γ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου κ.λ.π.) καὶ διὰ τὴν ἀπόρριψιν τοῦ μοναρχικοῦ κυριαρχικοῦ πρωτείου τοῦ Πάπα κ.τ.τ., ἐτιμωρήθησαν οὗτοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀπολέσαντες τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν!¹ Ἄλλ' ἐν τῇ ὑπὸ τῶν Λατίνων δυσφημίᾳ ταύτῃ τῶν Ὁρθοδόξων Ἑλλήνων καὶ τῷ χαρακτηρισμῷ αὐτῶν ὡς «σχισματικῶν» καὶ «αἵρετικῶν», ἅτε μὴ ἀποδεχθέντων τὸ πρωτεῖον καὶ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Πάπα, πρόκειται προφανῶς περὶ ἀφελοῦς ἐκ μέρους τῶν Λατίνων ἀντιστροφῆς τῆς γνωστῆς κατ' αὐτῶν κατηγορίας τῶν Ὁρθοδόξων Ἀνατολικῶν, ὅτι οἱ Λατῖνοι διὰ τῶν καινοδοξιῶν καὶ ἑτεροδιδασκαλιῶν των ἀπεκόπησαν ἀπὸ «τοῦ κοινοῦ τῆς Ἐκκλησίας σώματος» καὶ ἀπεσχίσθησαν ἐκ τῆς τῶν ἐτέρων τεσσάρων ἁγίων Πατριαρχῶν πνευματικῆς κοινωνίας καὶ ἐπεσχονίσθησαν πρὸς ἔθνη καὶ δόγματα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Ὁρθοδόξων ἀλλότρια» (κατὰ τὸν μέγαν κανονολόγον Θεόδωρον Βαλασαμῶνα, 1140-1200), διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐγένοντο δεκτοὶ ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν διὰ χρίσεως ἁγίου μύρου, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ 7 κανόνος τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ τοῦ 95 τῆς Πενθέκτης².

Ὅπως ποτ' ἂν ᾗ, νομίζομεν, ὅτι δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Λούθηρος προσεπάθησε κατὰ τὸν διάλογον τῆς Λειψίας νὰ ἀναιρέσῃ καὶ

1. J. Pohle — J. Gummersbach, Lehrbuch der Dogmatik¹⁰, Paderborn 1952, τ. I, σ. 416/7: «... zum Wahrzeichen des göttlichen Zornes zog am 29. Mai 1453 der siegende Halbmond in Konstantinopel ein, dessen letzter Kaiser Konstantin XI. kämpfend fiel!»

2. Βλέπ. Ἰω. Καρμίρη, Τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθήναι 1960, τ. I, σ. 133, 419 ἐξ., τ. II, (1953), σ. 979 ἐξ., 1005. Τοῦ αὐτοῦ, Πῶς δεῖ δέχεσθαι τοὺς προσιόντας τῇ Ὁρθοδόξῃ ἑτεροδόξου, Ἀθήναι 1954, σ. 17 ἐξ. Β. Ἰωαννίδου, Die Beziehungen der Orthodoxen Ostkirche zu den andersgläubigen Kirchen und ihre Stellung innerhalb der ökumenischen Bewegung, ἐνθα ἐξήνεγκε παρομοίαν γνώμην, «dass die römisch—katholische Kirche schismatisch ist, weil sie sich vom Glauben und Leben der einen, alten und oekumenischen Kirche durch ihre neuen und unbegründeten Lehren entfernt und getrennt hat, während die orthodoxe Ostkirche ununterbrochen und unverändert den Glauben und die Überlieferung der einen und oekumenischen Kirche fortsetzt». (Ἐν Die Kirchen der Welt, Bd. I. Die Orthodoxe Kirche in griechischer Sicht, 2. Teil, hrsg. von P. Bratsiotis, Stuttgart 1960, S. 120, Anm. 4).

διαλύση τὰς κατὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας συκοφαντίας καὶ διαβολὰς τοῦ φανατικοῦ Ἐκκλίου καὶ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸ κύρος καὶ τὴν ὀρθοδοξίαν αὐτῆς. Καί, ὡς ἀλλαχοῦ¹ ἐγράψαμεν, «ἀναμφισβητήτως ἡ τοιαύτη ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τῆς Διαμαρτυρήσεως ἀναγνώρισις ὑπ' αὐτῆς τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τῶν μεγίστων ὑπηρεσιῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, ὡς καὶ ἡ μερικὴ ἔστω ἀποκήρυξις τῶν κατὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας προλήψεων καὶ δυσφημιῶν τῆς χριστιανικῆς Δύσεως, γενομένη μάλιστα ἐπισήμως διὰ στόματος αὐτοῦ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Διαμαρτυρήσεως, κέκτηται ὅλως ἰδιάζουσιν σημασίαν, διότι καθώρισε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἤττον τὴν στάσιν αὐτῆς καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἐναντι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ ἔθεσε τὸ ζήτημα τῶν ἐφεξῆς σχέσεων μεταξὺ τῶν δύο τούτων χριστιανικῶν κόσμων μᾶλλον ἐπὶ ἀνωτέρου ἐπιστημονικοῦ ἐπιπέδου, ἐφ' οὗ καὶ ἐξειλίχθησαν κυρίως αὐταὶ κατὰ τὰς διαρρησάσας ἔκτοτε τέσσαρας καὶ ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδας».

Ἀντιθέτως ὁ Ἐκκλιος ἐν Λειψία δὲν ἐδίστασε νὰ ἀσεβήσῃ πρὸς τὴν ἀληθῆσαν καὶ νὰ κατασυκοφαντήσῃ καὶ ἀδικήσῃ τὴν γεραρὰν Ὁρθόδοξον Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν διὰ σαθρῶν σχολαστικῶν σοφιστειῶν καὶ παραλογισμῶν. Ἐπειδὴ δὴλα δὴ ὁ Λούθηρος, πρὸς ἐπίρρωσιν τῶν ἐκκλησιολογικῶν ἀντιλήψεών του, ἐπεκαλέσθη τὴν μαρτυρίαν καὶ τὸ παράδειγμα τῆς ἀνευ Πάπα Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐπεχείρησεν ὁ Ἐκκλιος νὰ παρουσιάσῃ αὐτὴν ὡς αἰρετικὴν, ἵνα οὕτως ἀποδείξῃ καὶ τὸν ἐπ' αὐτῆς στηριζόμενον Λούθηρον ὡς αἰρετικόν. Οὕτως εὐρισκόμεθα, παρατηρεῖ ὁ E. Benz, πρὸ «μιαῖς ἀληθῶς ἀπροσδοκίτου καὶ παραδόξου εἰκόνας: ἔνθεν μὲν ὁ ῥωμαϊκὸς θεολόγος Ἐκκλιος, ὅστις ἀνακηρύσσει τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ὡς ὅλον καὶ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον, ὡς αἰρετικὴν καὶ τοὺς πιστοὺς αὐτῆς παραπέμπει εἰς τὴν κλάσιν, ἐτέρωθεν δὲ ὁ Λούθηρος, ὅστις θεωρεῖ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν ὡς τὸ πρότυπον τῆς γνησίας καθολικότητος καὶ στηρίζει ἐπ' αὐτῆς καὶ μετ' αὐτῆς τὴν νομιμότητα τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ ἔργου του»². Ἄλλ' οὕτω, πρὸ τῆς ἐκπληκτικῆς καὶ βαθείας ταύτης ἀντιθέσεως, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, καίτοι ἀποῦσα καὶ μὴ δυναμένη νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν διάλογον ἐκεῖνον, εὐρέθη περιπεπλεγμένη ἐν τῷ σκληρῷ ἀγῶνι μεταξὺ τῶν Διαμαρτυρομένων καὶ τῶν Ῥωμαιοκαθολικῶν³, τῶν μὲν πρώτων καταφευγόντων πρὸς αὐτὴν οἶονεὶ ὡς πρὸς

1. Ἰω. Καρμίρη, Ὁρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμός, σ. 26.

2. E. Benz, Die östliche Orthodoxie und das kirchliche Selbstbewusstsein der Reformation, ἐν Evangelisches und Orthodoxes Christentum in Begegnung und Auseinandersetzung, hrsg. von E. Benz und L. A. Zander, Hamburg 1952, σ. 108.

3. Ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ, γράφει ὁ G. Florowsky, «beide religiöse Gruppen im Westen waren an dem Zeugnis der Orthodoxen Kirche interessiert, die von allen als treuer Repräsentant einer alten Tradition angesehen wurde. Einer der Streitpunkte zwischen Rom und den Reformatoren war eben dieser: War Rom der alten Tradition treu geblieben, oder war es vieler ungerechtfertigter Neuerungen und Zusätze schuldig? Umgekehrt, war die Reformation wirklich eine Rückkehr zur Lehre

σύμμαχον καὶ δανειζομένων ὅπλα ἐξ αὐτῆς, τῶν δὲ τελευταίων βαλλόντων ἀνοικτιρμόνως κατ' αὐτῆς, πρωτοστατοῦντος νῦν τοῦ Ἐκκίου, ἐνῶ βραδύτερον θὰ προσπαθήσωσιν οἱ ἴδιοι νὰ παραστήσωσι τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν ὡς συμφωνοῦσαν κατὰ πάντα πρὸς τὴν Λατινικὴν καὶ ἄρα ὡς Ὁρθόδοxon κατὰ πάντα¹.

(Συνεχίζεται)

---

und Praxis der Urkirche oder war sie eine Abweichung von ihr? In dieser Debatte war das Zeugnis der östlichen Kirche von hervorragender Bedeutung». (Ἐν R. Rouse und Ch. Neill, Geschichte der ökumenischen Bewegung, Göttingen 1957, I, 239).

1. Πλεῖω βλέπ. ἐν Ἰω. Καρμίρη, Ἡ Ὁμολογία τῆς ὀρθοδόξου πίστεως τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου, Ἀθῆναι 1949, σ. 21 ἐξ. Π.χ. τῷ 1648 ὁ Λέων Ἀλλάτιος ἐδημοσίευσεν τὸ σύγγραμμά του: «De Ecclesiae Occidentalis atque Orientalis perpetua consensione», δι' οὗ ἐπειράθη νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δῆθεν καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἦτο κατὰ πάντα σύμφωνος πρὸς τὴν Λατινικὴν. Κατ' αὐτοῦ ἔγραψεν ὁ Δοσίθεος Ἱεροσολύμων τὸν «Γόμον καταλλαγῆς» (1692) καὶ τὴν «Ἱστορίαν περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων» (1715), ἐν οἷς ὑπεστήριξε τὸ ἀντίθετον. Ὁμοίως τῷ 1658 ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ F. Richard ἡ «Τάραξ τῆς πίστεως τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας», παριστάσα τὴν Ὁρθόδοxon Ἐκκλησίαν ὡς ταυτιζομένην δῆθεν πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν, μετὰ μικρὸν δὲ ἐδημοσιεύθη διαδοχικῶς ἡ μικρὰ καὶ ἡ μεγάλη «Perpétuité de la foi de l'Église catholique touchant l'Eucharistie» (νέα ἐκδοσις παρὰ J. Migne, εἰς 4 τόμους, Paris 1841) κ.τ.λ.